

VALÓBAN SZÜKSÉG VAN-E A MÜNCHENI KÓDEX SZÓTÁRÁNAK ÚJ KIADÁSÁRA?

FORGÁCS TAMÁS

1. Dolgozatomban – mint a cím is elárulja – egy másik munkára, Nyíri Antal egy rövid tanulmányára szeretnék reflektálni (Nyíri, 1991). Ebben Nyíri több érvet is felhoz a szóban forgó szótár új kiadása mellett. Egyik indoka az, hogy mivel a *Müncheni Kódex* és a *Bécsi Kódex* szorosan összetartoznak, nagy szükség volna Károly Sándor (1965) mellett a *Müncheni Kódex* magyar–latin szótárára is, hiszen – mint írja és példákkal is bizonyítja – „szókinccs tekintetében is, de alaktani vonásokra nézve is kiegészíti egymást a két kódex szótárakba rendezett anyaga” (Nyíri 1991, 481). Ez valóban így is van, csak hogy a *Müncheni Kódexnek* a – ha nem is magyar–latin – szótárát Szabó T. Ádám (1977; 1985) már régen elkészítette és kiadta. Mi szükség volt akkor arra, hogy a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékén egy új kiadást készítsenek elő? Nem lett volna-e hasznosabb az ebbe fektetett rengeteg munkát és időt egy másik nyelvemlék, pl. az Apor-kódex feldolgozására fordítani? Nyíri – bár ilyen direkt módon nem teszi fel a kérdést – érezhette annak jogosságát, mert kitér erre az aspektusra is. Válaszának lényege az, hogy mivel Szabó T. Ádám szótára a kódexnek a Décsy Gyula (1966) által készített kiadásán alapszik, abban pedig számos – Nyíri (1971, 11–13) által korábban már kifogásolt hiba van, „hibás – sajnos – Sz. T. Á-nak is a D. alapján megszerkesztett és kiadott MK-szótára is.” (Nyíri: 1991, 482). Ezt igazolandó Nyíri (i.m. 482–3) felsorol néhány példát, melyek azt bizonyítják, hogy a Müncheni Kódex a Vulgatából való fordítás, hiszen több olyan esetet találunk, amelyben a magyar szövegben álló kifejezés csak a latin félreértésén vagy hibás olvasatán alapulhat (i. m. 482–3). Szerintem azonban ezek észre nem vétele nem kifejezetten róható fel Szabó T. Ádámnak, hiszen ő nem magyar–latin szótárt készített, a jelentéseket is magyarul és németül adja meg, s csak esetenként idézi a latint is. Az már inkább számon kérhető volna rajta, hogy ha – mint az 1977-es kiadás előszavában (6–8. o.) írja – hét évig dolgozott szótárán, akkor – bár a feldolgozás kezdete, 1969 májusa megelőzte 1971-et, a kritikai kiadás megjelenésének évét – a későbbiekben miért nem vette figyelembe kontrollként a betűhű kiadás szövegét is. Az új kiadásba fektetett kutatói energia mértékét figyelembe véve azonban számomra még ezzel együtt is felmerül a címben már feltett kérdés: valóban szükség van-e a Müncheni Kódex szótárának új kiadására. A válaszom ezek után meglepő is lehet: egyértelműen i g e n. A továbbiakban ezt próbálom bizonyítani.

2. D. Máta Mária (1978, 363) a szótárról frott recenziójában többek között a következőket írja: „Azt [ti. Szabó T. Ádám szótárát – F. T.] pedig mind gazdag anyaga, tartalma, tudományos alapossága, mind a megszerkesztés gondossága alapján

örömmel üdvözölhetjük”. Nos, magam csak az állítás első felével tudok egyetérteni: a szótár anyaga és tartalma – már a feldolgozott kódex méretéből fakadóan is – valóban gazdag. Ami azonban a tudományos alaposságot és a meg szerkesztés gondosságát illeti – sajnos – azt kell mondjam, D. Mátai Mária nagyon elnéző volt Szabó T. Ádám munkájával szemben. Félreértés ne essék: nem megkésett „ellen-recenziót” akarok írni. Mivel azonban gyakran foglalkozom a Münchener Kódexszel és használom Szabó T. Ádám szótárát, számos olyan hibára akadtam, amelyek mellett nem lehet elmenni szó nélkül, annál is inkább, mert a hibák zöme nem egyszerűen abból a tényből fakad, hogy a szótár Décsy Gyula olvasata alapján készült. De térjünk a lényegre!

3.1. Első kifogásom inkább praktikus jellegű: Az 1977. évi kiadás – mivel Nyugaton jelent meg – már csak ára folytán is a legtöbb magyar kutatónak legfeljebb könyvtárban elérhető.¹ Ezért is örültem annak idején, hogy az Európa Könyvkiadó gondozásában, jó kötésben és mindenki számára elérhető áron 1985-ben Magyarországon is megjelent a szótár. Igaz, hogy ez nem tartalmazza az első kiadásnak egy jelentős részét, a szókinccselemző részt (8–80), de a nem jelentéstani kutatás számára fontosabb szótári részt igen. Legalábbis ezt gondoljuk, ha elolvassuk Szabó T. Ádámnak a szótári rész elé írott tájékoztatóját: „A szótári rész felöleli a Münchener Kódex négy evangéliumának teljes szövegét, s minden egyes nyelvtani alakját (i.m. 347. – kiem. tőlem – F. T.). Nagyon sokáig magam is ebben a hitben éltem, mígnem rá kellett jönnöm, hogy ez nem így van. Egyszer a saját tulajdonomban lévő magyarországi kiadás hibáinak forrásai után nyomozván összehasonlítottam bizonyos címszókat az első kiadással, mert meg akartam bizonyosodni arról, hogy egyes hibásan megadott előfordulási helyek, nem csak a magyar kiadás sajtóhibái-e. Rá kellett jönnöm, hogy többnyire nem, bár egy második kiadástól már az első sajtóhibáinak korrigálását is el lehetne várni. Még akkor is, ha – mint D. Mátai Mária írja – „egy ilyen hatalmas munkánál (mely tele van számmal és régi nyelvi adattal, magyar, német és latin nyelvű részekkel) az apró sajtóhibákat emlegetni méltatlan dolog” (i.m. 370). De mindez hagyján, hanem véletlenül észrevettem, hogy bizonyos címszoknál egyes általam talált és a második kiadásból hiányolt előfordulási helyek az első kiadásban megvannak. Mivel ez többször is előfordult, újabb nyomozásba fogtam, hogy megjeljem ennek a diszcrepanciának az okát. Meg is találtam, mégpedig a második kiadásnak a *négy evangélium szövege* (!) elé Király László által írt előszóban: „A szótári rész elvileg minden egyes, a szövegben előforduló szót tartalmaz, minden egyes korabeli nyelvtani alakot, nyelvjárási változatot, de a

¹ A magas ár részben a – feltehetőleg alacsony – példányszámból is következik. Erre ugyan adatot nem találtam a kötetben, de annak egész külső megjelenése, rossz kötése erre utal.

túlzott adatolás elkerülésére csupán a gyakoriságot vagy evangéliumonként az első adatot” (i.m. 11). Nos, ez meglehetősen sajátos eljárás, de ha így van, együtt kell élnünk vele. Ez azonban azt jelenti, hogy korai volt örömrünk a második kiadás megjelenése miatt, hiszen ha valaki tényleg arra akarná használni Szabó T. Ádám szótárát, amire egy ilyen jellegű munka való, azaz kutatásra, akkor továbbra is csak az első – vélhetően csupán kevesek könyvespolcán fellelhető – kiadáshoz nyúlhat. Mindenesetre Király László idézett mondatának és a tényeknek a fényében Szabó T. Ádám fentebb idézett állítása, miszerint a szótárban a kódex teljes szövege és minden egyes nyelvtani alakja fellelhető, legalábbis az olvasók ill. a használók félrevezetésének minősül. Ő ugyanis egy szót sem ejt arról, amiről Király Lászlónak az evangéliumok elé írt bevezetőjéből – mintegy 340 oldallal előbb! – értesülhetünk. Feltételezem azonban, hogy a kutatók zöme a kódexnek nem az Európa Kiadónál megjelent szövegét használja munkája során, hanem az 1971-es kritikai kiadást. Ebből fakad, hogy szerintem – bár lehet, hogy tévedek – legtöbben Király László előszavát sem olvasták, s így abban a hiszemben használják a munkát, hogy a Müncheni Kódex teljes szótárát tartják a kezükben. Mindenesetre a félrevezető bevezetéstől eltekintve is csak sajnálni lehet, hogy 6500 példányban egy anyagilag elérhető, a kutatásban azonban csak korlátozottan használható² kiadvány jelent meg. Persze ha csak ez volna a probléma a szótárral, még mindig olcsóbb és gyorsabb volna az első kiadást újra megjelentetni, mint egy új szótárt készíteni. Sajnos azonban Szabó T. Ádám munkájával kapcsolatban olyan – szakmai jellegű – kifogásaim is vannak, amelyek miatt az előkészítés alatt lévő új szótár kiadását csak helyeselni tudom.

3.2. A következő kifogásom már elvi jellegű és a m e g s z e r k e s z t é s g o n d o s s á g á t illeti. Az igék szócikkeinek megszerkesztésére gondolok: egyrészt bizonyos képzővel ellátott (pl. passzív, kauzatív stb.) igealakok kezelésére, másrészt pedig az igékötös formák szerepeltetésére.

Károly Sándor (1965) az igék szócikkeinek megszerkesztése során azt a találó és szemléletes eljárást követi, hogy a képzős igéket vastagon szedve, tehát k ü l ö n

² A fentiek ismeretében pl. használható lenne a szótár az olyan szócikkek esetében, ahol evangéliumonként legfeljebb egy adat szerepel. Mivel azonban a szócikkek nem közlik számszerűen az előfordulási gyakoriságot, nem tudhatjuk, valóban csak egy adat található-e avagy csak a szótár közöl egyet. Egyébként pedig Király Lászlónak sincs teljesen igaza, nem mindig csak az első adat szerepel, hanem nagyobb címszók esetében néhol teljesen esetleges az adatolás. Csak néhány - szűrőpróbaszerű - példa a második kiadás elejéről: *ad-ok* Lk 18.11,12 19.8 21.15 Jo 4.14 6.51 11.41 13.34; *ágy-ban* Mt 9.2 24.41 Lk 5.18 17.34. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk az első kiadással, azt látjuk, hogy az összes előfordulási helyet közli az 1985-ös kiadás is. Ezzel szemben az *ad-ván* 14 adata közül csak hatot. Míg azonban a Máténál felbukkanó 4 adatból hármát megad, a másik három evangéliumból már tényleg csak az első adatot szerepelteti.

s z ó c i k k n e k tekintve rögtön alapszavuk szócikke után, de attól kicsit beljebb kezdve közli: pl.

hal(l)
 hal(l)|gat
 hal(l)gat|tatik
 hal(l)|hat
 halla|tik
 halla|ttatik (vö. i.m. 57–8).

Természetesen elképzelhető volna az a megoldás is, hogy az egyes címszók végén utalunk az etimológiailag odatartozó igék szócikkeire. Szabó T. Ádám azonban egyik eljárást sem követi, hanem – mint a második kiadás fentebb már említett tájékoztatójában írja – „mind a címszók sorrendje, mind pedig a nyelvtani végződések felsorolása az ábécét követi” (i.m. 347). Ezzel egyet is lehetne érteni, csakhogy a képző nem nyelvtani végződés, márpedig Szabó T. Ádámnál (mindkét kiadásban) nagyon gyakran a képzett alakokat ugyanazon alapszó egyszerűen csak jeleket vagy személyragokat tartalmazó alakjai között – az ábécében elfoglalt helyükön – találjuk. Így fordulhat elő – a fenti példánál maradva –, hogy Szabó T. Ádámnál külön szócikket képez a *hall* és a *hallgat* ige, a *hallatik* azonban már nem, rá a *hall* szócikkében a *hall-anotok* és a *hall-ja* között találhatunk *hall-atott* formában (vö. i.m. 167, 403)³, holott nyilvánvaló, hogy nem itt a helye, mert ha itt volna, akkor a *hallgat* sem lehetne külön szócikk.

Nyilván ugyanígy kerülhetett a *megeléged[ik]* címszó *megeléged-tetek* alakja után a *megeléged-tetnek* forma is (vö. i.m. 236, 244), pedig itt is passzív igével van dolgunk: Mt 5:6 10vb: Bodogoc kic èhe₃nèc ч 3omiuh₃nac iga f[agot / mezt ok megèlegettètnèc – *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*⁴ (További példákat még olvashatunk majd lejjebb.)

Ennél is nagyobb hibának tartom azonban az *igekötős formák kezelését*. Ezeket Károly (1965) az alapszó megfelelő alakjai között tünteti fel, és zárójelben jelzi, hogy igekötős formával van dolgunk, pl. az *öl* szócikkében (i.m. 94): (meg) *ol-e* + *c* ill. *ol-t* (uala meg). Szabó T. Ádám ezzel szemben külön szócikket szentel nekik, az

³ A szótárak adataira való hivatkozások esetében az első szám az 1977-es, a második az 1985-ös kiadás lapszámát jelenti.

⁴ A kódexbeli adatokat és a latin megfelelőjüket mindig a betűhű kiadásból idézem. Az idézet előtt – a bibliai hely megadása mellett – feltüntetem a kódex eredeti lapszámát is, utána zárójelben a kiadás lapszámát közlöm.

ábécének az igekötők által megszabott helyére sorolva be őket. Eljárásával tkp. ugyanúgy egyet lehetne érteni, mint Károly Sándoréval, bár azt azért elvárnám ilyen esetekben, hogy a szócikk végén utal az igekötős formá(k)ra, hiszen ha ezt nem teszi (márpedig nem teszi), akkor a kutatónak kell keresgélnie az esetleg szóba jöhető igekötők betűrendi helyén, hogy nem fordul-e elő igekötős forma is a kódexben, s még ekkor sem biztos, hogy minden adatot megtalál, hiszen lehetnek ritka, ma már nem használt alakok is benne. De nem ez a fő kifogásom az igekötős formák kezelése ellen, bár azt hiszem, ezt sem lehet szó nélkül hagyni. Sokkal súlyosabb hibának tartom azonban, hogy Szabó T. Ádám – számomra teljesen megmagyarázhatatlan okból – az igekötős formák közé csak azokat az alakokat sorolja, amelyekben az igekötő közvetlenül az ige előtt áll. Így fordulhat pl. elő, hogy szótárában nincs *megfoglal* szócikk, holott az ige kétszer is előfordul a kódexben: Lk 8:29 64ra: *mezt pazanloluala a fete₃etes ₃ellètnèc* hog ki menne a₃ èmbezbòl / *mezt [oc idocbè foglaltuala mg otet* – Multus enim temporibus *arripiebat* illum (269–70) illetve Jo 1:5 85ra: *ç a fenè [feg fètètcèbèn fènlìc ç a fètètcè otèt megnè foglaltac* – et tenebrae eam non *comprehenderunt* (332). Szabó T. Ádám is jelzi ezeket az adatokat, csakhogy a *foglal* szócikkében, és semmivel sem utal arra, hogy ezek igekötős formák volnának! Ez azonban nem egyedi eset, hanem általános. Magam a Máté evangélium összes igealakjának más célzatú vizsgálata során figyeltem fel erre a jelenségre, s tömegével találtam ilyen eseteket. Így például Szabó T. Ádám felvesz *ferteztet* és *megfertez* címszókat, holott mindkét címszó összes előfordulási helyén a *megferteztet* igeire találunk adatokat. Ez a *megfertez* esetében viszonylag könnyen kiolvasható a szócikkből is, hiszen az adatok a következők: „*tethetné* Mk 7.15 – *tetnek* Mt. 15.20 Mk 7.15,23” (i.m. 238 / 445 – kiem. ítélem). A *ferteztet* esetében (i.m. 152 / 393)⁵ azonban erre csak akkor jövünk rá, ha minden adatot átvizsgálunk: akkor látni fogjuk, hogy ez az ige igekötő nélkül nem is fordul elő a kódexben, sőt azt is látni fogjuk, hogy a János evangéliumból származó adat nemcsak hogy igekötős ige, de nem is a faktitív – szerintem ugyan inkább kauzatív – *ferteztet* szócikkébe tartozik, hanem egy passzív *megferteztetik* címszó alá: Jo 18:28 105ra: *Es ok bèmenènèc a₃ itèlò ha₃ba hog megnè fètè₃gètnen^c dè hog meg ènnec a^c pogarat* – ...ut non *contaminarentur* (392).⁶

Az ige után vagy a megszakított szórenddel álló igekötős formák a szótárban tehát gyakorlatilag majdnem minden esetben elsikkadnak. Annál meglepőbb, hogy

⁵ A második kiadásban ugyan címszóként *fertezete* szerepel, de ez nyilván csak sajtóhiba, mint ahogy a jelentés megadásakor is *feròziet* helyet *feròziet* szerepel.

⁶ Ugyanígy helytelenül szerepel pl. a *fényes[ít]* négy alakja közül kettő: a Jo 17:5 alatt feltüntetett forma igekötős (*fene [eh mg engemèt - clarifica me* - 103va (388)), a Jo 15:8 pedig hibásan van írva: nem *fényesejiet* hanem *fényesejeteit* a helyes alak (Ebbèn *fenè feùètet èn at'am* - In hoc *clarificaus est Pater meus* - 101vb (383)) - vö. i.m. 152 / 393.

Szabó T. Ádám néhol mégis észreveszi és zárójelben meg is adja az igekötőt, olyankor is, mikor az az ige után áll, pl. a fizet szócikkében: „-i (meg) Mt 17.24” (i.m. 154 / 394)⁷ Annál érthetlenebb számomra viszont, miképp fordulhat elő az, hogy bár *fogyatkozik* és *megfogyatkozik* címszó egyaránt van a szótárban, egyikben sem fordul elő a következő adat: Mt 15:32 22rb: (... ṽ ēhen okēt èlèzèg,tènē nem akazom) / hog *megne fogatko gnanac a_g* utban - ... ne *deficiant* in via (138). Itt még csak arról sem lehet szó, hogy terjedelmi okokból maradt volna ki az adat, ugyanis Máténál ez az egyetlen példa van az igére, tehát még a Király Lászlótól említett eljárás alapján sem lett volna elhagyható.

3.3. Eddig főként a szócikkek megszerkesztésére vonatkozó hibákat soroltam fel, van azonban a szótárban – ismét csak az alaposág hiányából fakadóan – számos más, a címszók olvasatát ill. a jelentések megadását érintő hiba is. A teljesség igénye nélkül álljon most itt ezekből is néhány!

3.3.1. Már egy korábban megjelent dolgozatom (Forgács, 1988) (lábjegyzetében (181) felhívtam a figyelmet arra, hogy Szabó T. Ádám a Müncheneri Kódex *szen-telei* adatának (Lk 20:36 79va), *szen-telei* 'heiliges Leben' olvasatot ad (i.m. 354 / 493). Ez azonban – mint azt a magyar szöveggörnyezet és a megfelelő latin részek beható tanulmányozása mutatja – nagy valószínűséggel másolási hibából, a *felkelet* 'feltámasztás' elírásából keletkezett.⁸

3.3.2. Ennél jóval nagyobb tévedés azonban a következő. A szótár első kiadásában van *setét* 'Finsteris; finster, dunkel' címszó (igaz, a főnévi ill. a melléknévi jelentéshez tartozó adatok – mint általában – nincsenek elkülönítve) és *megsetétől* 'verfinstern' címszó is (igaz, ebben szerepel egy passzív *megsetétöltetik* forma is), valamint egy *megfetetől* címszó is – vö. i.m. 340, 253 ill. 239. Utóbbinak a jelentését Szabó T. Ádám így adja meg: „'megfeketed[ik] ⇒ elsötétül; verfinstern (wörtlich: schwarz werden)”. A lelőhely: Lk. 23:45. Ezen a helyen a betűhű kiadásban ezt találjuk: 83 rb: ṽ *meg fētetōlō* a' nap - et *obscuratus est* sol (327). Szabó T. Ádám szótára azonban a Décsy-féle kiadás alapján készült, lássuk tehát, mi áll ott az ominózus helyen. Nos, ott valóban *megfetetől* szerepel, sőt Décsy ezt is utánaírja: (sic). Hogy ezzel ő azt akarta-e jelezni, hogy észrevette, hogy íráshibáról van szó, egyéb megjegyzések híján nem lehet eldönteni. Mindenesetre mind neki, különösen pedig Szabó T. Ádámnak fel kellett volna, hogy tűnjön ez a furcsa adat, annál is inkább, mert a szótár tanúbizonyossága szerint csak egyszer fordul elő. Ha pedig az adat hapax, el kellett volna gondolkozni azon, vajon nem lehet-e legalábbis elírásról szó, hiszen az *f* és a régi *f*

⁷ A lelőhely ugyan a betűhű kiadásban Mt 17:23, Décsynél azonban valóban 17:24.

⁸ Ezt feltételezi egyébként a kódexnek a - Szabó T. Ádám szótáránál évekkel korábban megjelent kritikai kiadása is.

között néha nagyon kevés a különbség, s felcserélésük köztudottan az egyik leggyakoribb másolási hiba. De még csak íráshibáról sincs szó! Téved ugyanis Décsy, amikor a latin *sic* szócskával is nyomatékosítva *megfetetöl* olvasatot ad. Ha megnézzük a facsimilét, (Farkas 1958) akkor azt találjuk, hogy valóban látszik az *f* bal oldalán egy kis vonalka, ez azonban a megelőző *g*-hez tartozik. Ez jól látható, ha más *g*-ket is szemügyre veszünk, mint ahogy az is látható, hogy egy valódi *f* esetében határozottan át van húzva a betű szára. A *megfetetöl* adat tehát egyértelműen a *megsetétöl* szócikkébe tartozik, s ha Szabó T. Ádám legalább kontrollként a betűhú kiadást is figyelembe vette volna, el is kerülhette volna ezt a hibát. A második kiadás esetében azonban ez már megtörtént, legalábbis ez derül ki a szótári rész alcíméből: „összeállította Szabó T. Ádám Décsy Gyula olvasata és Nyíri Antal betűhú magyar–latin kiadása alapján” (i.m. 345). Ha ez így van, akkor itt már fenti adatunknak a helyére kellett volna kerülnie. Ez azonban nem történt meg: itt is szerepel a *megfetetöl* címszó. S ami még rosszabb: az „F” betűnél megjelenik egy az első kiadásban még nem szereplő *fetete* 'sötétség; Finsternis' címszó is, ismét csak egyetlen adattal: *feteték* Jo 1:5 (vö. i.m. 394). Ha Szabó T. Ádám ennél az adathoz valóban figyelembe vette volna a kritikai kiadást, látnia kellett volna, hogy ott ez áll: 85 ra: 4 a fenè[[eg [eteteçhèn fënlic 4 a fetetèc 9tèt megnē foglaltac – ...et *tenebrae* eam non comprehenderunt. Ezen a helyen egyébként Décsy kiadásában is ezt találjuk, csak az *e*-k mellékjele nélkül: *fetetec* (i.m. 97). Mit vett akkor itt figyelembe – ellentétben az alcímben foglalt két munkával – Szabó T. Ádám? Feltehetőleg saját olvasatát. Igaz ugyan, hogy a szövegkiadás alcímében is az szerepel, hogy Décsy olvasata szerint készült, azonban ez ebben az esetben nincs így: Szabó T. Ádám felülbírálja Décsyt, s ezt közli: „És az fényesség setétekben fénylik, és az *feteték* [*feketék*] (kiem. tőlem – F. T.) ötet meg nem foglalták” (i.m. 269). Hogy honnan veszi eszt az olvasatot? Feltételezem, hogy megnézte a facsimilét – csak nem elég alaposan. Ott ugyanis látszik, hogy van az *f*-nél egy kis vonalka, akárcsak a fenti esetben. Csakhogy ez még annyira sem tartozik az *f*-hez, hanem az előtte álló az névelő szokásos *a* jelében levő vonalkáról van szó, de ha jól megnézzük, látszik, hogy nem is ér egészen hozzá az *f* szárához. Teljes biztonsággal jelenthetjük tehát ki, hogy ez az adat a *setét* szócikkébe tartozik. Most már csak egy kérdés maradt: ha az első kiadásban nem szerepel a *fetete* címszó, hol helyezte el benne a fenti adatot Szabó T. Ádám? Azt várhatnánk, hogy a *setét* adatai között. Ott azonban nem fordul elő, bár a *setétek* többes számú formát feltünteteti, de csak Márktól szerepel egy adat (vö. i.m. 340). Ebből arra kell következtetnünk, hogy a fenti adat az első kiadásból valószínűleg egyszerűen hiányzik.

3.3.3. Még egy példát idéznék a rossz címszók köréből. Mindkét szótárban szerepel a *felejt* 'ront; (den Sabbath) brechen' címszó egyetlen adattal: Jo 5:18 (vö. i.m. 148 / 390). Ezzel kapcsolatban azonban két probléma is van. Az egyik az, hogy ez esetben is *igekötős igével van dolgunk*. Ez az első kiadásban anélkül is feltűnik, hogy

az adatot a kódexben megkeresnénk, hiszen Szabó T. Ádám közli a szöveget: „(az szombatot) *-i vala meg*” (148). Eszerint tehát nem a *felejt*, hanem a *megfelejt* igéről volna itt szó. Valójában azonban a kódexben – mind a betűhű, mind pedig a Décsy-féle kiadás szerint – ez áll: 89 rb: *A_geat inkab kèzè [sic]vala a^a fidoc qtet meolni mezt nem lac a^a gombatot fèiti uala meg /de es òmagat monguala iftènn^c – ... quia non solum solvebat sabbatum ...* (346). S ez a második probléma ezzel a szócíkkel: nem is a *megfelejt*, hanem a *megfejt* 'eltöröl, megszüntet' igéről van itt szó. Ilyen címszó pedig Szabó T. Ádámnál is előfordul: *megfejt* 'megront, érvénytelenít; auflösen, außer Kraft setzen' (vö. i.m. 237 / 445). Igaz, az ott idézett egy adat esetében az igekötő megelőzi az igét: Mt 5:19 11ra: *Ki ke^a megfeitend eggèt è kus pazanolatoc ko_{gg}ol* – Qui ergo *solverit* unum de mandatis istis minimis (104). Hogy azonban a fenti két adat egyazon szócikbbe tartozik, ahhoz az eddigiek fényében nem férhet kétség.⁹

3.3.4. A *szül* szócikke esetében maga a címszó helyes, pontatlan azonban a jelentés megadása: 'gebären, zur Welt bringen' (i.m. 363 / 497). Szerepel ugyanis az adatok között ez a szövegrész is: Mt 1:2–16. Ebben – mint Szabó T. Ádám is közli – 38-szor fordul elő a *szül* ige, csakogy nem 'gebären', hanem 'nemz; zeugen' jelentésben, ami még a latin figyelembevétel nélkül is nyilvánvaló, hiszen mindig férfiakról van benne szó. Illusztrációként álljon itt egy rövid részlet: Mt 1:2 8ra: *Abracham ke^a gule i f^aakot /I f^aac ke^a gule iacobot Iacob ke^a gule iuda f^t u q attafiait – Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam et fratres eius* (95). Mint látjuk, itt a *gigno* ige szerepel a latinban, míg ahol tényleges szüléstről van szó, a *pario* ige származékait találjuk, pl. Mt 1:26 8 va: *Ime g_g val fiat q mēheben / u g_{il}* – Ecce virgo in utero habebit et *pariet* filium (96). A szócikkekben található német jelentésekről Szabó T. Ádám a második kiadás tájékoztatójában ezt írja: „Idézőjelben a szó német jelentése található. Ez esetben az 1956-ban jóváhagyott, Luther Márton fordításán alapuló Bibliát használtam” (i.m. 354). Ez már önmagában is elég sajátos módszer, hiszen abból, hogy a Münchener Kódex fordítói és Luther is a Bibliát fordított-

⁹ Mint ahogy ahhoz sem, hogy jelezni kellett volna összetartozásukat ezzel a két szócíkkel: *fejt* 'eltöröl; auflu(!)lösen' illetve *feh^h* 'ront; brechen' (i.m. 146 / 389). Az ezekben idézett egy-egy adat ugyanis a következő: *fejt*: Mt 5:17 11ra: *Ne akaziatoc alaitanotoc /hog ioptèm legec / tozuent fejtènē auag pphetacat /mezt nē ioptem tozuēt fejtènē de betellè feitènē – Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere, sed adimplere* (104); *feh^h*: Jo 2:19 86va: *Fehétec meg è tēmplomot / u hazmadnapocban felkölto^a g_t – Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (337). Utóbbi esetben pedig az is nyilvánvaló, hogy ez nem külön szócikbbe tartozik, hanem egyszerűen a *fejt* felszólító módú alakjáról van szó. Ezért ismét csak téved Szabó T. Ádám, amikor a címszó végére odairja: vgl. *fegy*. Utóbbi ugyanis – bár Szabó T. Ádám külön szócíkként kezeli – a *fedd* 'megdorgál; rügen' címszó alá tartozik, és semmi köze a *fejthez*. Különös az is, hogy Szabó T. a *feh^h* esetében utal a *fegy* címszóra, fordítva azonban már nem teszi ezt: a *fegy* szócíkk végén csak a *fedd, megfedd* címszókkal való összevetést kéri.

ták a saját nyelvükre még nem következik, hogy az egyes bibliai passzusok magyar ill. német fordítása szó szerint megfeleltethető volna egymásnak, gondoljunk csak a Müncheneri Kódex számos, a latin félreértésén alapuló fordítási hibájára. Szabó T. Ádám módszere még akkor sem volna filológiailag megbízható eljárás, ha Luther történetesen a Müncheneri Kódex magyar szövege alapján készítette volna el saját fordítását. Ha itt valamit figyelembe lehet venni, az a latin, elsődleges azonban az egyes szövegfordulások disztribúciójának, ill. a szövegkörnyezetnek az összehasonlítása; ennek alapján kell megállapítani a magyar jelentést, majd pedig azt kell németre fordítani. Egyébként Szabó T. Ádám még az általa képviselt elvtől is eltér ebben az esetben. Luther ugyanis a fent említett bibliai részletben – helyesen – mindvégig a *zeugen* 'nemz' igét használja: „Abraham *zeugte* Isaak. Isaak *zeugte* Jakob. Jakob *zeugte* Juda und seine Brüder” (Die Bibel oder die ganze heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments nach der Übersetzung Martin Luthers. Württembergische Bibelanstalt Stuttgart 1978. Das Neue Testament 5).

3.3.5. Utolsóként az *áll* igéről szólnék. Ez Szabó T. Ádám szerint csak 'stehen' jelentésben fordul elő a kódexben, saját kutatásaim szerint azonban megtaláljuk 'létezik; bestehen, existieren' sőt – bizonyos frazeológiai kötöttségekkel – 'kiáll, kibír; beharren, durchhalten' jelentésben is. A szó tehát nem egy, hanem háromjelentésű. De lássunk ezekre is példát:

'bestehen, existieren': Mt 12:25 18va: Mēndēn o₂ag oñō bēnne mego₃latot megpu₃toltatic / ʷ mēden va₂os ag ha₃ o bēne mego₃latot nē al / (ʷ ha ʃathanas ʃathanaʃt ki vət / mego₃latot ō bēnne / a₃eat mikēppēn *allapic* o o₂aga) – Omne regnum divisum contra se desolabitur, et omnis civitas vel domus divisa contra se non *stabit*. (Et si satanas satanam eicit, adversus se divisus est; quomodo ergo *stabit* regnum eius? (125)¹⁰

'beharren, durchhalten': Mt 10:22 16va: (... ʷ halallal getzi¹¹ ʷkēt / ʷ lē₃tēc mēd₃ nepecn^c gūlo [gegecēn ēn nēuēmeat] / Ki ke' vegig *allanga* a₃ vduo₃ol – ...qui autem *perseveraverit* usque in finem, hic salvus erit (119–20).¹²

(Azt már csak mellékesen jegyzem meg, hogy Luther egyik fenti helyet sem a *stehen* igével fordítja: Mt 12:25: ... und eine jegliche Stadt oder Haus, wenn es mit sich

¹⁰ Vö. EMSzT. I. 239: tudtam hogy Gombasi János ur(amna)k adtanak egj tehent mejből mostis *áll* (kiem. tőlem – F.T.) egj ökör vagj ketto (az adat 1758-ból való). Vö. még *állat* szavunk eredeti 'létező dolog' jelentésével is. Mint az idézet zárójelben megadott folytatásából látható, az *áll*-ből képzett *állapik* igeének is megvan ez a jelentése a kódexben.

¹¹ A betűhű kiadás lábjegyzetben utal rá, hogy ez másolási hiba *getzi* helyett.

¹² Egyéb adatok híján eldönthetetlen, hogy a *végig* itt még pusztán határozó értékű-e, vagy esetleg inkább valamiféle igekötő-kezdeménnynek kell-e már tekinteni. Egyébként - akárcsak az előző jelentésre - erre is találunk példát az *állapik* ige előfordulásai között is: Mt 24:13 29vb: Ki ke' mēd végigēn *allapādic* a₃ vduo₃ol – Qui autem *perseveraverit* usque in finem, hic salvus erit (164).

selbst uneins wird, kann nicht *bestehen* (i.m. 18) ill. Mt 10:22: Wer aber bis ans Ende beharret, der wird selig (i.m. 15).)

4. Folytathatnám még a példák sorát, de befejezem amúgy is hosszúra nyúlt bírálatomat. Mielőtt valaki szememre vetné, miért csak kritikával illetem Szabó T. Ádám szótárát, miért nem méltattam inkább a benne rejlő óriási munkát, kijelentem, hogy magam is tudom, mennyire aprólékos, fárasztó és időigényes egy ilyen szótár megszerkesztése. Ebből a szempontból nagyon is tudom értékelni, hogy Szabó T. Ádám egyedül vállalkozott arra a feladatra, amit pl. a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékén készülő magyar–latin szótár esetében egy kisebb munkacsoport végzett el. S nem szabad elfelejteni, hogy ő hét év alatt készítette a szótárt, míg a másik már húsz éve készül. Ebből a szempontból hálás is vagyok neki, hiszen munkája – hibái ellenére – gyakran volt már segítségemre a kutatómunkában. Azt hiszem azonban, hogy a fentiek elegendőek annak bizonyítására, hogy Szabó T. Ádám munkájának mind a *megszerkesztés gondosságát*, különösen pedig a *tudományos alapos á g o t* illetően olyan komoly fogyatékoságai vannak, amelyek fényében a Münchener Kódex magyar–latin szótárának új kiadása nemcsak hogy – mint Nyíri Antal állítja – szükséges, hanem „felette szükséges”.

IRODALOM

- Décsy Gyula szerk. 1966, *Der Münchener Kodex II. Das Ungarische Hussiten–Evangelium aus dem 15. Jahrhundert.* Wiesbaden, Buchstabengetreuer Abdruck.
- Farkas, Julius von szerk. 1958, *Der Münchener Kodex. Ein ungarisches Sprachdenkmal aus dem Jahre 1466.* Wiesbaden.
- Forgács Tamás 1988, Észrevételek a huszita biblia *szellet* szavának és a fordítás pata-rén jellegének kérdéséhez. *Magyar Nyelv LXXXIV*, 178–187.
- Károly Sándor 1965, *A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Király László 1985, Előszó. In: Szabó T. Ádám szerk., *Münchener Kódex [1466]. A négy evangélium szövege és szótára.* Budapest, Európa Könyvkiadó 5–12.
- D. Máta Mária 1978, *Der Münchener Kodex IV. (szemle).* *Magyar Nyelv* 74, 363–370.
- Nyíri Antal 1991, A Münchener Kódex teljes magyar–latin szótára kiadásának szükséges voltáról. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* Budapest, 481–483.
- Nyíri Antal szerk. 1971, *A Münchener Kódex 1466–ból. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Szabó T. Ádám szerk. 1977, *Der Münchner Kodex IV. Wortschatz mit vollständigem Wort- und Formenverzeichnis*. Wiesbaden.
- Szabó T. Ádám 1985, A Münchener Kódex szókincse. In: Uő. szerk., *Münchener Kódex [1466]. A négy evangélium szövege és szótára*. Budapest, Európa Könyvkiadó. 345–524.
- Szabó T. Ádám szerk., *Münchener Kódex [1466]. A négy evangélium szövege és szótára*. Budapest, Európa Könyvkiadó

**IST ES WIRKLICH NOTWENDIG, DAS WÖRTERBUCH DES MÜNCHENER
KODEX NEU HERAUSZUGEBEN?**

TAMÁS FORGÁCS

Obwohl ein Wörterbuch zum Münchener Kodex in der Bearbeitung von *Ádám Szabó* T. schon im Jahre 1977 erschienen ist, gibt der Verfasser auf die im Titel gestellte Frage eine bejahende Antwort. Der Grund dafür ist, das im schon vorhandenen Wörterbuch zahlreiche – auch konzeptionelle – Fehler zu finden sind, die die wissenschaftliche Brauchbarkeit der Arbeit in Frage stellen.